

НАПРЯМ 1. УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА

Дружук І. М.

*аспірант кафедри історії та культури української мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

*Науковий керівник: **Аркушин Г. Л.***

доктор філологічних наук,

*професор кафедри історії та культури української мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ *А У ВОЛИНСЬКО-ПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

У сучасному мовознавстві недостатньо уваги звернуто на еволюцію *а в українських діалектах, оскільки, на відміну від інших голосних фонем, /а/ не зазнала суттєвих трансформацій і в говірках здебільшого репрезентована нелабіалізованим звуком заднього ряду низького піднесення [a]. У волинсько-поліському ареалі (ядро західнополіського говору) для голосного [a], що розвинувся з давнього *а, характерні деякі модифікації.

У закритому й відкритому наголошеному складах у говірках Волинського Полісся *а рефлексував у [a] як після твердих, так і м'яких приголосних: *Пáсха / Пáска, йáма, бáба, водá, брáт, гадáти* 'ворожити', *Гáн'а* 'Анна', *Йáкоў, фáнти грáли, дванáдц'ат', жáба, кáм'ин', качáн, кáша, квас, лампáда, мак, нуждá, спáти, ромáшка, росá, сáжа, сáло, йá, смитáна, сп'івáти / сп'івáли / спувáли, тáто, ногá, горáйут'* 'орати', *Пáвлуўна, пáлец', пáсти* 'випасати корів, овець', *пáша* 'пасовисько', *писáли / п'исáл'и, прáзник, йáгода.*

Окремі фонетичі зміни *а пов'язані не безпосередньо з відбиттям давнього *а, а з пізнішими трансформаціями звука [a] (< *а). У волинсько-поліському ареалі різний за походженням голосний [a] (< *ε, *а) у сильній позиції після м'яких приголосних підвищує артикуляцію до [e]. Наприклад, наголошений [a], що походить з етимологічного *ε, після всіх м'яких передньо-язикових і пом'якшених губних переходить в [e]: *вд'éганй*

‘одягнутий’, *t'ěžko / t'ěško / t'ěžk'ij, pot'ěžne, m'ěso, tил'єтко, пр'єли / спр'єли / напр'єсти, пр'єжа, р'єдна, мн'єли, гар'єчи, зав'єзувала / зав'єзана / прив'єжимо / зв'єжиши / в'єска < в'язати, п'єт' ‘п'ять’, м'єкши ‘м'якши’* тощо.

Розвиток [a] > [e] поширено на форми наголошених закінчень іменників *пур'є / пор'є ‘пора’, кут'є ‘кутя’, кун'є ‘коня’, дит'є ‘дитя’, тил'є ‘теля’, жит'є:є, лис'т'є, цупйє, пурус'є*. Законом аналогії зумовлене підвищення артикуляції [a] > [e] в ненаголошених закінченнях: *нас'ін':є, на Їурйє ‘на Юрія’, п'їрйє, здур'єйє, косін':є, вис'іл':а, Запор'єж':є, пор. ще: корін'є, сн'ідан':є, кол'єс':є* [3, с. 94].

Звук [a], що походить від **a*, звужує та підвищує артикуляцію після сонорного [й] у всіх наголошених позиціях (на початку, у середині та кінці слова): *йєк / нийєк ‘як’, йє ‘я’, йєрмарки, йєгоди, чайєма ‘чаями’, йєблика, стойєло / стойєти, йєгже / айєгже, в'ємку, Йєков ‘Яків’, пор. ще: йєстраб, мойє д'їўка, стойєт', йєдра* [2, с. 45]; *Йєкове, їдї-но вікопай йєму на йєблика; Йє худєла по йєгоди та ї упала в йємку; Стойєла, стойєла ї вістойєла йємку* [1, с. 76].

Голосний [a < **a*] після шиплячих приголосних, які зберігають м'якість (лише в поодиноких прикладах стверділи), заступається [e]: *держ'єли / держ'єў / дирж'єла, д'їўч'єта / диўч'єта / диўч'єтами / диўч'єт, обруч'єми, саж'єли, ж'єли / жєти / жєт'ї / ж'єла ‘жати жито’, кач'єлко / кач'єлочка / кач'єлки, кач'єл'ї / кач'єтис'а / кач'єйут < качати, ш'єпка, лиж'єли / лиж'єла / лиж'єла, по корч'єх, мач'єли, ни крич'єла / накрич'єла / крич'єти < кричати*.

У ненаголошеній позиції відкритих і закритих складів збережено **a*: *бат'їх / бат'ох, бат'ух, бат'їх, ламп'ада, ліпа, мал'їна, Мар'їйа, сад'їти, слаб'а ‘мява, безсила людина’, стар'а / стар'їй, нашіл'ник, одєжа, пал'їти / спал'увати, пам'ат'їў*.

У північних районах волинсько-поліського ареалу зафіксовано підвищення й огублення артикуляції [a] > [o] в ненаголошених відкритих складах у формах *пом'ат'їў / помит'їў / помнет'їў, ломп'адка, хфорт'ух / хворт'ух*. У говірці с. Річиця Ратнівського району (суч. Ковельський р-н) маніфестовано перехід [a] > [o] у сильній позиції: *б'оба ‘баба’, п'омн'ати ‘пам'яті’, п'осочка*

‘пасочка’, на *Спóса* ‘на Спаса’, *мóти* ‘мати’, *мóком* ‘маком’, *брóт* ‘брат’, *жóба* ‘жаба’, *хóта* ‘хата’ тощо [4, с. 306].

У говірках Волинського Полісся зафіксовано й подальший ланцюжок підвищення [a] > [o] > [y] у формах *пум’атáйем* / *пум’етáйец’*:a / *пум’атáйю* / *зупум’атáйю* / *пум’етáйю* / *пумитáю* / *стумитáю*. С. Толстая звернула увагу на такі переходи й припустила, що вони становлять суцільний ланцюжок вокалічних зсувів, що дозволяє пояснити кожне окреме явище цього ряду певною спільною тенденцією, яка мала єдиний внутрішній імпульс див. рис 1. [4, с. 305, 309]:

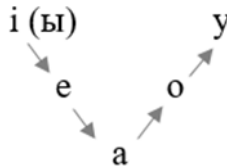

Рис. 1.

Отже, етимологічний **a* в сучасних говірках Волинського Полісся реалізований нелабіалізованим звуком заднього ряду низького підняття [a]. Рефлексація **a* не залежить від наголосу, у ненаголошеній позиції не зазнає суттєвих змін. Звук [a], що походить з **a*, так як звук [a] з **ę*, піддається тенденції до підвищення артикуляції [a] > [e]. У північній частині волинсько-поліського ареалу зафіксовано ланцюжок перезвуку [a] > [o] > [y].

Список використаних джерел:

1. Аркушин Г. Складанки-характеристики у західнополіських та суміжних говірках // *Український діалектологічний збірник*. Кн. 3. 1997. С. 75–81.

2. Залеський А. Континуанти праслов'янських *ę* та *a* після м'яких приголосних у говорах української мови // *Мовознавство*. 1970. № 3. С. 39–50.

3. Залеський А. М. . *Вокалізм південно-західних говорів української мови*. Київ, 1973. 156 с.

4. Толстая С. Вокализим полесских говоров в общеславянской перспективе // *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich. Rozprawy Slaawistyczne*. 6. Lublin, 1993. S. 303–309.

Коломієць О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янських мов та журналістики
Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

**НА ПЕРЕТИНІ РІЗНИХ СВІТІВ: ДИЛОГІЯ
БОГДАНА БОЙЧУКА «НАД САКРАЛЬНИМ ОЗЕРОМ.
КОХАННЯ ПОЗА СВІТАНКОМ»**

Творчий шлях Богдана Бойчука – поета, прозаїка, перекладача, літературного критика – є відображенням життя на перетині різних світів української материкової й еміграційної та світової літератур. Співзасновник Нью-Йоркської групи, яскравий представник модерністської літератури ХХ століття, який народився в селі Бертники на Тернопольщині, пройшов тернистими шляхами українських емігрантів, а останні роки жив у Глен Спеї в США та в Києві, у своїх творах не тільки розширив географічні межі української літератури, а й витворив новий художній світ. Захоплення «тотальним театром», у якому мають місце всі мистецькі засоби: текст, візуальні електронні ефекти, музика, поезія, балет та художні картини; що констатує Богдан Бойчук у нотатці до роману «Над сакральним озером», утілюється в новому жанровому різновиді, за словами письменника, – «тотальному романі», де автор використовує «прозу, поезію, прозопоезію, театральні діалоги, фотографії, художні твори й перетасовування часу як текст» [1, с.3].

Художній світ, створений письменником крізь призму його уяви, утілено в тексті через образну картину, що представляє не автор-оповідач, а персонажі, наділені самостійністю, які часто